

ճակատամարտում¹: Իսկ Վարդանի այդ գործուն ծրագիրը մինչև վերջ յաջող չիրագործուեց լոկ այն պատճառով, որ իրենց աջ թեւում գլխովին ջախջախուած պարսիկները «գլորուեցին» ոչ թէ կենտրոնի վրայ, այլ դէպի յետեւի ծորակները (արդեօ՞ք յիրաւի դիւահինար մի հրամանի հետեւելով, թե՛ զուտ ճակատագրական դիպուածով), իսկ այդ ցաքուցրիւ ծորակներում նրանց հետապնդմամբ ու ոչնչացմամբ տարուած հայերի ծախ թեւի զօրախմբի դէմ բազմափորձ զօրավար Մուշկան Նիսալաւուրտը հասցրեց շրջել իր ուժեղ կենտրոնի մարտական կազմակերպուած շարքերը:

Պատկերն ամբողջացնելու համար ստորեւ բերում ենք Եղիշէի, Ղազար Փարպեցու եւ Թովմա Արծրունու բնագրերի հիմնական կտորները² (մեր որոշ ոչ մեծ կէտադրման սրբագրումներով)³ ընդգծելով դիմակայութեան յատկանշական դրուագների եւ բուն Աւարայրի ճակատամարտի ընկալման համար առաւել ցուցիչ արտայայտութիւնները:

Եղիշէ. «[Ե յեղանակ, էջ 99-100³, նախ. 6-10, էջ 634-635] Քանզի ինքն իսկ [Վարդանը] բռնացեալ ունէր զթագաւորանիստ տեղիսն միաբանութեամբ նախարարացն, որ ոչ քակեցան ի սուրբ ուխտէն, **հրաման տուեալ ամենայն զաւրացն ժողովել յԱրտաշատ քաղաք**, փոխանակ յետս կացելոցն, որ ելին զհետ իշխանին Սիւնեաց, զեղբարս կամ զորդիս կամ զեղբարցն որդիս ի տեղի նոցա մատուցանէր... Եւ փութով ամենեքեան **ի տեղի պատերազմին եկեալ հասանէին** իւրաքանչիւր զաւրաւք եւ ամենայն պատրաստութեամբ, նոքա եւ որ **բունքն հաստատուն կացեալ է-**

¹ Տիգրանակերտի ճակատամարտի տուեալ առանձնայատկութեան մասին մանրամասն տե՛ս Ռուբէն Թարումեան-Յակոբեանի մօտ (Акопян 2016, 95-126), յատկապէ՛ս էջ 119, 121, 122-ում:

² Մեր միւս մատենագիրներն Աւարայրի մասին էական տեղեկութիւններ չունեն: Տե՛ս, օր.՝ Ասողիկի մօտ. «Իսկ սուրբն Վարդան միաժողով կալեալ զնախարարսն Հայոց ամս ժԹ [var. ժԲ] եւ պատերազմեալ ընդ Յազկերտի Պարսից արքայի՝ մեռանի ի վերայ սուրբ ուխտի եւ քրիստոսական հաւատոց ի դաշտին Աւերայրի, ի գաւառին Արտազո» (Ասողիկ 1885, գլ. Բ.բ, 78; Ասողիկ 2011, 687): Բանասիրական խորը խնդիրների համար յղելով Կարէն Իւզբաշեանի եւ Արմէն Այվազեանի ամփոփիչ հետազօտութիւններին (Իւզբաշեան 2005; Айвазян 2016)³ լոկ ընդհանուր ձեւով նշենք, որ իր հաւաստիութեամբ աչքի է ընկնում Եղիշէի շարադրանքը, սակայն՝ որոշ անհասկանալի պակասներով: Աւելի համառօտ պատմող Ղազար Փարպեցու մօտ յաճախ նկատուում է նաեւ վատ իմացութիւնից բխող բռնագրօսիկութիւն, բայց ինչ-ինչ դէպքերում նա լրացնում կամ գոնէ հաստատում է Եղիշէի հաղորդածը:

³ Ըստ՝ Եղիշէ 1957: Բացի քննական հրատարակութեան այս էջերից՝ նշում ենք նաեւ «Մատենագիրք Հայոց»-ի հտ. Ա-ում (Անթիլիաս, 2003) վերահրատարակուած այդ բնագրի նախադասութիւնների համարները եւ էջերը: